

GIẢI PHÁP PHÁT TRIỂN GIÁO DỤC KHÔNG CHÍNH QUY CỦA VIỆT NAM TRONG NHỮNG THẬP KỈ ĐẦU CỦA THẾ KỈ XXI

• ThS. THÁI XUÂN ĐÀO

Viện Khoa học Giáo dục Việt Nam

Giao dục không chính quy (GDKCQ) là xu thế phát triển tất yếu không chỉ ở các nước trên thế giới, trong khu vực, mà cả ở Việt Nam trước nhu cầu học tập thường xuyên, học tập suốt đời (HTTX, HTSD) ngày càng tăng của mọi người dân. Tuy nhiên, bước sang thế kỉ XXI, GDKCQ đứng trước không ít khó khăn, thách thức. GDKCQ phải phát triển cả về quy mô và chất lượng trong điều kiện hết sức khó khăn về nhận thức của xã hội, của các cấp lãnh đạo, về cơ sở pháp lí, về cơ chế, chính sách, về chương trình, nội dung tài liệu, về kinh phí, cơ sở vật chất, về đội ngũ giáo viên v.v... Vì vậy, để có thể phát triển GDKCQ trong giai đoạn mới cả về số lượng và chất lượng với tư cách là hệ thống, là một trong hai bộ phận cấu thành của hệ thống giáo dục quốc dân, cần thiết và cấp bách phải triển khai 7 nhóm giải pháp sau:

1. Nhóm giải pháp *Tuyên truyền nâng cao nhận thức xã hội và các cấp lãnh đạo về GDKCQ*

Nhận thức của xã hội và của các cấp lãnh đạo có ý nghĩa quyết định đối với việc phát triển giáo dục nói chung và GDKCQ nói riêng. Chỉ khi nhận thức đúng và đầy đủ về GDKCQ, về vai trò, chức năng, nhiệm vụ của nó thì xã hội và các cấp lãnh đạo mới quan tâm, ủng hộ và tạo điều kiện cho GDKCQ phát triển. Thực tế phát triển GDKCQ trong thời gian qua và kinh nghiệm của các nước cho thấy quốc gia nào, địa phương nào có nhận thức đúng thì GDKCQ ở đó phát triển. Tuy nhiên, nhận thức hiện nay của xã hội và của các cấp lãnh đạo về GDKCQ còn hạn chế. Quan niệm về GDKCQ còn chưa rõ ràng và chưa thống nhất. GDKCQ còn được hiểu theo nghĩa hẹp. Nhiều người còn cho rằng GDKCQ chỉ làm xoá mù chữ và bổ túc văn hoá và khi mọi người đã biết chữ, khi giáo dục phổ cập đã hoàn thành thì GDKCQ cũng sẽ bị giải thể.

Trong thời gian tới, cần phải đẩy mạnh tuyên truyền về GDKCQ dưới nhiều hình thức khác nhau (qua các hội thảo, các phương tiện thông tin đại chúng như báo, tạp chí, chương

trình truyền thanh, truyền hình v.v...) để cho xã hội và mọi người hiểu rõ GDKCQ, về vai trò của GDKCQ đối với việc nâng cao dân trí, đào tạo, bồi dưỡng nguồn nhân lực, đối với việc tạo công bằng xã hội trong giáo dục, thực hiện Giáo dục cho mọi người và xây dựng Xã hội học tập.

Việc tuyên truyền, nâng cao nhận thức cần làm cho xã hội và mọi người hiểu đúng sứ mạng, chức năng, nhiệm vụ của GDKCQ. Trong thời gian tới, GDKCQ không chỉ có nhiệm vụ tạo *cơ hội học thứ hai* cho những người mù chữ, những người không được đi học hoặc phải bỏ học phổ thông, bị thiệt thòi về giáo dục... để lấy văn bằng của hệ thống giáo dục quốc dân, mà chủ yếu có nhiệm vụ tạo *cơ hội HTTX, HTSD* cho những người có nhu cầu cập nhật, bổ sung kiến thức và kĩ năng sống cần thiết, những người có nhu cầu nâng cao năng lực thật sự.

2. Nhóm giải pháp *Hoàn thiện cơ sở pháp lí, tăng cường đầu tư tài chính, cơ sở vật chất cho GDKCQ*

Cơ sở pháp lí có vai trò và ý nghĩa quan trọng đối với phát triển giáo dục nói chung và đặc biệt đối với phát triển GDKCQ nói riêng. Cơ sở pháp lí tạo điều kiện cho các ban, ngành, đoàn thể, các tổ chức chính trị, xã hội, các địa phương, các cấp lãnh đạo, các doanh nghiệp, cá nhân... có cơ sở để quan tâm, đầu tư phát triển GDKCQ. Tuy nhiên, GDKCQ hiện nay còn thiếu các cơ sở pháp lí cần thiết để phát triển.

Đầu tư tài chính và cơ sở vật chất là một trong những điều kiện quan trọng để bảo đảm phát triển GDKCQ về quy mô và đặc biệt là về chất lượng. Trong đó, đầu tư của Nhà nước vẫn giữ vai trò quan trọng hàng đầu, mặc dù GDKCQ trước hết là trách nhiệm của toàn xã hội, của cộng đồng. Sự đầu tư của Nhà nước, mặc dù không lớn và chỉ có tính chất xúc tác hoặc chỉ là sự đầu tư ban đầu nhưng có ý nghĩa hết sức quan trọng, thể hiện sự quan tâm của Nhà nước, bảo đảm cho GDKCQ phát triển bền vững và ổn định. Tuy nhiên, GDKCQ hiện nay còn chưa được quan tâm đầu tư về kinh phí và cơ sở vật

chất. Đầu tư ngân sách của Nhà nước cho GDKCQ còn quá ít, chưa tương xứng với vai trò, chức năng, nhiệm vụ ngày càng nặng nề của GDKCQ. Cơ sở vật chất của GDKCQ nhìn chung nghèo nàn, lạc hậu, hầu như không được quan tâm, đầu tư.

Để hoàn thiện cơ sở pháp lí, tăng cường đầu tư tài chính và cơ sở vật chất cho GDKCQ trong thời gian tới, cần thiết và cấp bách phải tiến hành các giải pháp sau:

- Rà soát lại các cơ chế, chính sách và hệ thống văn bản pháp luật hiện hành về GDKCQ.

- Nghiên cứu sửa đổi, bổ sung, hoàn thiện các văn bản quy phạm pháp luật, các cơ chế, chính sách không phù hợp với đặc điểm, tính chất đặc thù của GDKCQ hoặc đã lạc hậu so với thực tế (phân cấp quản lí đối với các Trung tâm GDTX huyện, chế độ, chính sách đối với các giám đốc Trung tâm GDTX, v.v...).

- Nghiên cứu ban hành các văn bản quy phạm pháp luật mới, các cơ chế, chính sách phù hợp đối với GDKCQ và đội ngũ cán bộ và giáo viên của GDKCQ (như Chuẩn của các cơ sở GDTX (trung tâm GDTX, trung tâm học tập cộng đồng); Tiêu chí phân hạng các trung tâm GDTX; Chuẩn các Giám đốc trung tâm GDTX, các trung tâm học tập cộng đồng; chuẩn giáo viên của GDTX; chế độ, chính sách đối với giáo viên của GDTX; quy định về định mức biên chế và đầu tư cho GDKCQ nói chung và cho các cơ sở của GDKCQ nói riêng v.v...).

- Xây dựng chương trình mục tiêu quốc gia hoặc đề án phát triển GDKCQ 2010-2020

- Tăng cường công tác giám sát, kiểm tra, đánh giá việc thực hiện chế độ, chính sách đối với GDKCQ để có điều chỉnh, xử lí kịp thời.

3. Nhóm giải pháp Nâng cao chất lượng và sự phù hợp của các chương trình GDKCQ

Chất lượng và sự phù hợp của các chương trình là một trong những yếu tố quan trọng quyết định sự phát triển về quy mô, cũng như chất lượng của GDKCQ trong thời gian tới. Tuy nhiên, nhiều chương trình GDKCQ hiện nay còn hạn chế về chất lượng và sự phù hợp. Đối tượng của GDKCQ đa dạng về độ tuổi, về trình độ, về vốn hiểu biết, kinh nghiệm sống, về động cơ, nhu cầu học tập v.v...Tuy nhiên, chương trình GDTX hiện chưa đa dạng và chưa phù hợp với các đối tượng học. GDTX cấp THPT chỉ có một chương trình cho tất cả các nhóm đối tượng. Thực tế này

đã và đang gây khó khăn cho giáo viên và đặc biệt là cho học viên lớn tuổi, không có nhu cầu học lên.

Để nâng cao chất lượng và sự phù hợp của các chương trình GDKCQ trong thời gian tới, cần quan tâm tới một số giải pháp sau:

- Nghiên cứu đa dạng hoá các loại chương trình, tài liệu phù hợp với nhu cầu, điều kiện và khả năng của các nhóm đối tượng khác nhau.

- Tổ chức tập huấn nâng cao năng lực cho những địa phương biết địa phương hoá chương trình, biết tự biên soạn các tài liệu địa phương phù hợp với nhu cầu và điều kiện thực tế của mình.

- Khuyến khích các ban, ngành, đoàn thể, các tổ chức chính trị, xã hội, các doanh nghiệp, các cá nhân v.v... quan tâm và đầu tư phát triển học liệu cho GDKCQ;

- Xây dựng, đa dạng hoá các chương trình giáo dục từ xa;

- Phát triển các loại tài liệu tự học, tự học có hướng dẫn (sách, băng, đĩa...)

- v.v...

4. Nhóm giải pháp Xây dựng, đào tạo, bồi dưỡng đội ngũ giáo viên cho GDKCQ

Đội ngũ giáo viên có vai trò đặc biệt quan trọng đối với chất lượng của GDKCQ với tư cách là một hệ thống. Các nước trên thế giới và trong khu vực đã và đang rất coi trọng việc xây dựng, đào tạo, bồi dưỡng nâng cao năng lực cho đội ngũ giáo viên tham gia GDKCQ. Các khoa GDKCQ hoặc khoa "Andragogy" đã được thành lập ở nhiều trường đại học của các nước nhằm đào tạo giáo viên cho GDKCQ. Ở Việt Nam, vấn đề đào tạo, bồi dưỡng cho giáo viên riêng cho Bổ túc văn hoá đã được coi trọng, đặc biệt trong giai đoạn từ 1960 đến 1990. Các trường sư phạm Bổ túc văn hoá đã được thành lập nhằm đào tạo giáo viên Bổ túc văn hoá. Tuy nhiên, hiện nay đội ngũ giáo viên của GDKCQ còn nhiều bất cập, vừa thiếu về số lượng, vừa hạn chế về chất lượng. Việc xây dựng, tuyển dụng đội ngũ giáo viên cho GDKCQ gặp nhiều khó khăn. Đội ngũ giáo viên không ổn định, không yên tâm công tác. Giáo viên của GDKCQ chủ yếu được đào tạo về GDCQ, giáo dục trẻ em, trong khi đó việc tập huấn, bồi dưỡng giáo viên của GDKCQ còn nhiều khó khăn về nhận thức của xã hội, của các cấp lãnh đạo, về kinh phí, tài liệu, về giảng viên tập huấn v.v...

Để có thể xây dựng và phát triển đội ngũ giáo viên cho GDKCQ, cần thiết và cấp bách phải tiến hành các giải pháp sau sau đây:

- Đẩy mạnh tuyên truyền nâng cao nhận thức xã hội và các cấp lãnh đạo về sự cần thiết phải xây dựng và đào tạo bồi dưỡng đội ngũ giáo viên cho GDKCQ;

- Xây dựng kế hoạch tổng thể về phát triển đội ngũ giáo viên của GDKCQ;

- Hoàn thiện cơ chế, chính sách phù hợp để thu hút, động viên giáo viên tham gia và yên tâm với GDKCQ;

- Tổ chức xây dựng chương trình bồi dưỡng nghiệp vụ về GDKCQ cho đội ngũ giáo viên hiện nay và chương trình đào tạo GDKCQ ở các trường sư phạm cho giáo viên tương lai;

- Tổ chức biên soạn tài liệu, chuyên khảo về GDKCQ để sử dụng, tham khảo trong các lớp tập huấn, bồi dưỡng, đào tạo;

- Thành lập 3 Trung tâm nguồn tại 3 khu vực Bắc, Trung, Nam để tập huấn, bồi dưỡng nâng cao năng lực cho đội ngũ giáo viên hiện hành của GDKCQ;

- Thành lập khoa GD người lớn hoặc GDKCQ ở các trường sư phạm để đào tạo, bồi dưỡng nghiệp vụ GDKCQ cho giáo sinh;

- Tăng cường sự hỗ trợ của nhà nước song song với việc huy động, đa dạng các nguồn lực cho công tác đào tạo, bồi dưỡng đội ngũ giáo viên của GDKCQ.

- v.v...

5. Nhóm giải pháp Hoàn thiện hệ thống GDKCQ

Để có thể tạo cơ hội học tập thật sự cho mọi người, nhất là những nhóm đối tượng thiệt thòi, thì các cơ hội đó phải thuận tiện, dễ dàng đối với người học. Người học không thể có cơ hội học tập thật sự nếu địa điểm học tập ở quá xa, đi lại khó khăn, không thuận tiện. Vì vậy, việc mở rộng, củng cố mạng lưới cơ sở GDKCQ là cần thiết và cấp bách để phát triển quy mô GDKCQ trong thời gian tới. Hệ thống mạng lưới cơ sở của GDKCQ hiện nay còn nhiều bất cập như: chưa rộng khắp, chưa thực sự thuận tiện đối với người dân, chưa đa dạng v.v...

Để có thể củng cố, mở rộng hệ thống GDKCQ trong thời gian tới, cần thiết và cấp bách phải tiến hành các giải pháp sau:

- Tiếp tục thành lập các trung tâm GDTX, các trung tâm HTCĐ ở các tỉnh, huyện, xã chưa

có trung tâm GDTX/TTHTCĐ, bảo đảm đến 2010, 100% tỉnh, huyện có trung tâm GDTX, 80% xã, phường, thị trấn có trung tâm HTCĐ và đến năm 2020, 100% xã, phường, thị trấn có trung tâm HTCĐ.

- Rà soát lại các trung tâm GDTX, trung tâm HTCĐ hiện có để xây dựng kế hoạch tổng thể về nâng cấp cơ sở vật chất, bổ sung trang thiết bị dạy học, thư viện/tủ sách ...

- Nghiên cứu hoàn thiện mô hình trung tâm GDTX cấp huyện với tư cách là trung tâm nguồn của huyện; nâng cao năng lực cho các trung tâm GDTX huyện trong việc tư vấn về GDKCQ, hỗ trợ phát triển tài liệu địa phương và tập huấn giáo viên của các trung tâm HTCĐ ở trong huyện.

- Nghiên cứu thực trạng hoạt động của các trung tâm HTCĐ hiện nay để đề xuất các giải pháp nâng cao chất lượng, hiệu quả, tính bền vững của các trung tâm HTCĐ.

- Tiếp tục nghiên cứu mở rộng mạng lưới các vệ tinh của trung tâm HTCĐ ở các thôn, bản, xóm, ấp v.v...

- Khuyến khích, tạo điều kiện thuận lợi để các cơ quan, các tổ chức, cơ sở sản xuất, dịch vụ, kinh doanh thuộc các thành phần kinh tế khác nhau thành lập các cơ sở học tập, bồi dưỡng thường xuyên cho người lao động, đặc biệt là đối với người lao động trong lĩnh vực nông nghiệp và ở những vùng có điều kiện kinh tế - xã hội khó khăn và đặc biệt khó khăn.

6. Nhóm giải pháp Đẩy mạnh xã hội hoá GDKCQ

Xã hội hoá giáo dục là phương thức sống còn của GDKCQ. Xã hội hoá giáo dục không chỉ huy động sự đóng góp, hỗ trợ cho GDKCQ, mà còn huy động toàn xã hội cùng tham gia, cùng làm GDKCQ. Xã hội hoá không chỉ huy động tài lực, mà quan trọng hơn huy động nhân lực cho GDKCQ (báo cáo viên, hướng dẫn viên, giảng viên, người vận động, tuyên truyền, mở lớp, duy trì lớp...), huy động vật lực cho GDKCQ (như: chương trình, tài liệu cơ sở vật chất, thiết bị dạy học...). Tuy nhiên, công tác xã hội hoá GDKCQ hiện còn gặp không ít khó khăn, thách thức.

Để có thể tăng cường xã hội hoá GDKCQ trong thời gian tới cần thiết và cấp bách phải tiến hành một số giải pháp sau đây:

- Đẩy mạnh tuyên truyền nâng cao nhận thức về GDKCQ cho toàn xã hội, các cấp lãnh đạo Đảng và chính quyền và các ban, ngành,

đoàn thể v.v...;

- Nghiên cứu cơ chế phối hợp giữa các lực lượng xã hội cùng làm GDKCQ nhằm khuyến khích hoặc ràng buộc trách nhiệm đối với việc tham gia, đóng góp và cùng làm GDKCQ của toàn xã hội, của các ban, ngành, đoàn thể, tổ chức chính trị, xã hội v.v...;

- Thành lập Ủy ban GDKCQ các cấp bao gồm đại diện các ban, ngành, đoàn thể, các tổ chức, các cơ quan, xí nghiệp, công ty v.v...;

- Nghiên cứu phân cấp quản lý trong xã hội hoá GDKCQ, trong đó cần làm rõ, cụ thể hoá vai trò lãnh đạo của các cấp uỷ Đảng, vai trò quản lý của các cấp chính quyền và vai trò làm chủ của nhân dân. Ngoài ra, cũng cần làm rõ vai trò chủ đạo của Nhà nước, vai trò chủ động của ngành giáo dục và vai trò tham gia của các lực lượng xã hội trong xã hội.

- Nâng cao chất lượng, hiệu quả, tác dụng của GDKCQ nhằm làm cho toàn xã hội, mọi người, và các lực lượng xã hội muốn tham gia, muốn đóng góp và cùng làm GDKCQ.

- Duy trì và củng cố các trung tâm HTCĐ cấp xã, phường, thị trấn vì đây không những là mô hình có hiệu quả trong việc thực hiện giáo dục cho mọi người, mà còn là mô hình có hiệu quả trong việc huy động mọi người cho giáo dục.

7. Nhóm giải pháp *Đổi mới quản lý GDKCQ*

Với tư cách là một hệ thống, vấn đề quản lý GDKCQ cần phải được coi trọng. Quản lý tốt và phù hợp có ý nghĩa quyết định đối với phát triển GDKCQ trong thời gian tới, đặc biệt đối với việc nâng cao chất lượng và hiệu quả của GDKCQ. Việc phân cấp quản lý GDKCQ cho phép quản lý tốt hơn và hiệu quả hơn GDKCQ ở cơ sở, cho phép huy động được tính chủ động, sáng tạo của các địa phương, các cộng đồng, hạn chế xu thế nhà nước hoá, bao cấp đã và đang cản trở phát triển GDKCQ hiện nay. Tuy nhiên, quản lý GDKCQ hiện nay còn nhiều yếu kém, bất cập. Đây chính là một trong những nguyên nhân chủ yếu đã, đang và sẽ ảnh hưởng không nhỏ đến việc phát triển GDKCQ cả về số lượng lẫn chất lượng. Sự yếu kém, bất cập trong quản lý GDKCQ hiện nay có rất nhiều nguyên nhân, trong đó có một số nguyên nhân chủ yếu sau:

- Nhận thức, hiểu biết về GDKCQ, về sự cần thiết phải đổi mới quản lý GDKCQ còn hạn chế.

- Bộ máy quản lý còn nhiều bất cập, chưa tương xứng với vai trò, chức năng, nhiệm vụ

ngày càng mở rộng của GDKCQ.

- Đội ngũ cán bộ quản lý, chỉ đạo GDKCQ các cấp còn thiếu về số lượng và hạn chế về chất lượng, không được đào tạo, bồi dưỡng về GDKCQ.

- Sự phân cấp quản lý trong GDKCQ chưa rõ ràng, chưa triệt để.

- Quản lý GDKCQ còn chậm đổi mới về mục tiêu, nội dung, hình thức và phương pháp, chưa theo kịp với thực tiễn, chưa phù hợp với đặc thù của GDKCQ.

- v.v...

Vi vậy, để tăng cường quy mô và chất lượng của GDKCQ trong thời gian tới về , cần thiết và cấp bách phải đổi mới quản lý GDKCQ bằng các giải pháp sau đây:

- Đẩy mạnh tuyên truyền nâng cao nhận thức, hiểu biết về GDKCQ, về sự cần thiết phải đổi mới quản lý GDKCQ.

- Củng cố, hoàn thiện bộ máy quản lý, chỉ đạo GDKCQ từ trung ương xuống địa phương.

* Ở Trung ương, Vụ GDTX sẽ được củng cố, đổi thành Vụ GDKCQ và đội ngũ chuyên viên của Vụ cũng sẽ được củng cố về số lượng và chất lượng.

* Ở cấp tỉnh, các phòng GDTX của các Sở GD-ĐT sẽ đổi thành Phòng GDKCQ và sẽ được củng cố, được bổ sung thêm biên chế hoặc sẽ được khôi phục, thành lập lại nếu đã bị giải thể, sáp nhập.

* Ở cấp huyện, mỗi phòng GD-ĐT sẽ có ít nhất một biên chế phụ trách GDKCQ.

* Ở cấp xã, sẽ có 1 cán bộ chuyên trách về GDKCQ ở cơ sở.

- Chuẩn hoá, nâng cao năng lực cho đội ngũ cán bộ quản lý, chỉ đạo GDKCQ các cấp.

- Tăng cường quản lý chất lượng, quản lý các điều kiện bảo đảm chất lượng, quản lý "đầu ra" của GDKCQ, nhất là chất lượng của các chương trình để lấy văn bằng của hệ thống giáo dục quốc dân (quản lý việc thực hiện chương trình, quản lý thời lượng, quản lý đội ngũ giáo viên, cơ sở vật chất, quản lý thi cử)

- Thực hiện phân cấp quản lý trong GDKCQ. Đây là xu thế tất yếu. Bộ GD-ĐT, vụ GDTX chịu trách nhiệm quản lý nhà nước về GDKCQ. Tuy nhiên, vấn đề nâng cao dân trí, bồi dưỡng nguồn nhân lực là trách nhiệm chủ yếu của các địa phương, chứ không phải chỉ là trách nhiệm của

(Xem tiếp trang 22)